

Климчук І.І.

Сучасний стан феміністичних досліджень світової політики: емпіричний вимір

У статті проаналізовано новий етап розвитку феміністичних досліджень світової політики з посиланням на гендерний підхід як аналітичний інструмент емпіричного рівня, уточнено предметну сферу та методологію феміністичного дослідження, визначено відмінності щодо наукової позиції між феміністичними теоретиками першої та другої хвилі.

Ключові слова: феміністичні дослідження, гендерний підхід, гендерні відносини, гендерні ідентичності, глобалізаційний вплив.

В статье рассмотрен новый этап развития феминистических исследований мировой политики с ссылкой на гендерный подход в качестве аналитического инструмента эмпирического уровня, уточнена предметная сфера и методология

феминистического исследования, определены различия по поводу научной позиции между феминистическими теоретиками первой и второй волны.

Ключевые слова: феминистические исследования, гендерный подход, гендерные отношения, гендерные идентичности, глобализационное влияние.

In this article we considered new developing stage of feminist studies of world politics with reference on gender approach as analytical tool of empirical level; specified subject sphere and methodology of feminist studies; determined differences in scientific position between feminist theorists of the first and second wave.

Key words: feminist studies, gender approach, gender relations, gender identities, globalization influence.

УДК 327:305-055.2

Климчук І.І.,
здобувач кафедри міжнародних відносин і дипломатичної служби Львівського національного університету імені Івана Франка

Упродовж останніх двох із половиною десятиріч феміністичні теоретики намагалися розглянути традиційні підходи у дослідженні міжнародних відносин із власної перспективи. Однією з перших спроб була критика реалістської теорії міжнародних відносин феміністами першої генерації. Оскільки їхня критика була розвинута на метатеоретичному рівні, відкритим залишалося питання подальшої перспективи феміністичних досліджень із міжнародної політики. У другій половині 1990-х – на початку 2000-х рр. у феміністичній науковій сфері спостерігається зміна поколінь теоретиків. Ця зміна була зумовлена розвитком феміністичних підходів, дисциплінарної політики теорії міжнародних відносин та інтеграцією феміністичних концепцій у державні та міжнародні інститути.

Дослідженням гендерної динаміки на локальному, національному та міжнародному рівні займаються С. Вайтворт, А. Віббен, Дж. Дрезема, М. Капріолі, Р. Коннел, В. Макі, К. Мун, Е. Прюгл, Л. Сйоберг, Ш. Хупер, Кр. Чін тощо. Указані автори належать до теоретиків нової формації, що прагнуть втілити гендерну концепцію на емпіричному рівні.

Мета статті полягає у висвітленні розвитку сучасного стану феміністичних досліджень емпіричного рівня світової політики.

Завдання статті – з'ясувати особливості наукових підходів феміністичних теоретиків щодо актуальних процесів світової політики.

Незважаючи на збільшуваний попит на впровадження гендерних досліджень у суспільні науки та успішний розвиток феміністичної теорії у сфері глобальної політики, відчутною залишається відсутність діалогу між феміністами та представниками традиційних підходів. Прагнучи змінити цю ситуацію в дисципліні, представники другого

покоління феміністичних теоретиків позиціонують гендер як центральну аналітичну категорію у дослідженні питань зовнішньої політики, безпеки, глобальної політекономії, екології не лише на рівні абстрактної теорії, а через дослідження конкретного історико-географічного контексту.

Тоді як представники першого покоління кинули виклик класичній школі міжнародних відносин, відстоюючи науковий потенціал феміністичних теоретичних концепцій у межах дисципліни, феміністичні теоретики другого покоління активно працюють у рамках нової мультидисциплінарної теорії міжнародних відносин, що також певною мірою недооцінює феміністичні концепції. Оскільки феміністи першої хвилі наполягали на долученні гендерного підходу до наукового порядку денного дисципліни, відповідно, наступне покоління прагне втілити це завдання на емпіричному рівні.

Ще однією важливою особливістю феміністів другої генерації є те, що до її послідовників належать вихідці з так званого постколоніального «третього світу», які зазвичай здобували освіту на Заході (на відміну від феміністів першої хвилі, які належать до британсько-американського академічного середовища). Феміністи нової формації одночасно опираються на теоретичні доробки своїх попередників, прагнучи змінити їхній контекст, прив'язаний до реалій «першого світу», роз'яснюючи водночас постколоніальний контекст, різноманітні внутрішні поділи суспільної диференціації та форми пригнічення.

Наголос на появі феміністичних теоретиків другої генерації не означає, що між різними поколіннями цих вчених відбувся розрив (щодо їхньої наукової позиції). Представники другої хвилі переконані в тому, що вони покажуть як проводити дослідження із застосуванням гендерного підходу

як аналітичної категорії і як ці дослідження вплинуть на наше розуміння світової політики.

Їхній виклик переслідує дві цілі: вдосконалити процес теоретизування та рівні емпіричних досліджень сфери міжнародних відносин [1]. Пропонована новизна полягає у поєднанні теорії із практикою. Вони прагнуть напрацювати більше емпіричних досліджень та більше емпірично обґрунтованих теоретичних робіт.

Покоління феміністичних теоретиків другої генерації продемонструвало зв'язок гендерного підходу з аналітикою різних процесів та явищ світової політики. Такі теоретики, як С. Вайтворт, К. Мун та К. Чін провели емпіричні дослідження, де можна простежити гендерну динаміку, що водночас відбувається на локальному, національному та міжнародному рівнях та має важливі політичні наслідки для міжнародної сфери [2; 3; 4].

Звісно, деякі галузі теорії міжнародних відносин, зокрема міжнародна політекономія, звикли помічати гендерні аспекти своєї підсфери. Проте помічати гендер в усьому є такою самою помилкою, як цілком його ігнорувати. У рамках феміністичної епістемології гендерна концепція не застосовується для всестороннього роз'яснення і не є водночас ізольованою категорією. Для того, щоб краще пояснити це твердження, розглянемо мережу секс-індустрії, що на сьогодні конкурує з наркотрафіком¹. Для того, щоб збагнути роботу цієї кримінальної мережі, феміністичні теоретики розглянули цілу низку супровідних чинників [7]. Наприклад, у пошуку пояснення структурної нерівності між чоловіком і жінкою, що проявляється за принизливих обставин, коли чоловік змушує жінку до сексу силою, феміністи знаходять певну паралель із нерівною торгівлею між бідними та багатими країнами, що, зокрема, спричиняє потік секс-мігрантів [8, с. 180–206].

Також феміністичні представники другої хвилі добре обізнані зі складністю глобальних владних відносин. Наприклад, у контексті торгівлі людьми для секс-експлуатації вони досліджують специфічні культурно-історичні гендерні конструкції та патерни міжстатевих відносин у країнах, що приймають, та країнах-відправниках, зокрема взаємопов'язані з такими особливими конструкціями, як клас, етнічна, расова приналежність, національність і т. д. Подальші дослідження вивчають форми знання і практики (секс-працівників), що сприяють розумінню різноманітності та взаємозалежної сутності форм пригнічення та жіночого посередництва у ситуації фізичного застосування сили та інших проявів насильства.

Важливим внеском феміністів було пояснення гендерних аспектів міжнародних взаємодій через дипломатичну практику, складні інституційні норми, регуляції та прямі втручання. Як зазначає Е. Прюгл: «Негативною стороною мого дослідження було цілковите покладання на статистичні дані Міжнародної організації праці, що призвело до спотворення аналізу через нехтування досвідом домашніх служниць та обмежило ступінь дослідження взаємозв'язків у конструкціях на різних рівнях» [9, с. 8–147].

Так званий «глобальний» феміністичний підхід є доречним у дослідженні багатьох питань теорії міжнародних відносин, проте він може призвести до узагальнення жіночого досвіду, відкидання розбіжностей, як і джерел протистояння й обміну. На думку Е. Байнс, дослідження біженців-жінок у таборах під егідою Управління Верховного комісара ООН у справах біженців у Гватемалі, зокрема зосередження на роботі керівництва організації, спричинило ігнорування «взаємозв'язку глобального і локального чинників у побудові гендерних відносин» [10, с. 251]. Також історик Ф. Міллер критично відреагувала на дослідження С. Вайтворт щодо діяльності Міжнародної федерації з регулювання народжуваності як вагомого чинника у формуванні гендерних відносин у світі. На думку Ф. Міллер, С. Вайтворт необхідно доопрацювати своє дослідження через аналіз історичних дебатів із питань планування сім'ї, зокрема на місцевому та національному рівнях [11]. С. Вайтворт потрібно було піддати сумніву припущення щодо політики контролю за народжуваністю, яку часто сприймають як нав'язану місцевому населенню з боку іноземних програм та урядів. Тобто зосередження здебільшого на міжнародних інституціях як на інструментах держав наражає феміністичних теоретиків на ризик не помітити справжніх «гравців» у сфері міжнародної політики. Пристати на таку позицію означає уподібнитися до представників мейнстріму, які типово зосереджені на аналізі дій політичних діячів розвинутих капіталістичних держав. Більше того, орієнтація на вище керівництво, яку антропологи ще називають «дослідження згори», призводить до ігнорування практики жіночого посередництва на місцевому рівні.

Соціальні, політичні, економічні та культурні практики, що є релевантними до гендера, стають все більш глобальними, проте вони змінюються на місцевому рівні та у специфічному історичному та дискурсивному контексті. Зосередження феміністів на дослідженні світової політики з посилян-

¹ Наприклад, торгівля жінками та дівчатами для сексуальної експлуатації за підрахунками Програми розвитку ООН («Доповідь із розвитку людського потенціалу» 1999 р.) оцінюється у 7-ми мільярдний \$ бізнес [5]. Приблизно 1,2 мільйона дівчат з усього світу задіяні щорічно у секс-індустрії (згідно з Доповіддю з розвитку людського потенціалу 2000 р. при ООН) [6].

² Так званий «гендерний режим» у будь-якій державі складається з варіативних структур ринку праці, соціальної політики, історичних поділів виробництва, як і розбіжностей у культурних нормах та дискурсивних практиках щодо гендерних ролей, пов'язаних частково з успішністю, завдяки якій різні групи чоловіків і жінок отримують змогу артикулювати власні інтереси та відстоювати свої вимоги у відповідному суспільстві чи державі [12, с. 161].

ням на гендерний підхід має бути обґрунтоване внутрішньонаціональним аналізом. Гендерні ідентичності та відносини постійно переглядаються та видозмінюються, зокрема у контексті локальної та національної реакції на глобальні процеси. Так, у феміністичних дослідженнях міжнародної політекономії чітко простежуються різні національні «гендерні режими»², що впливають на формування процесів світової інтеграції національної політекономії. Тому головне завдання феміністичних теоретиків другої хвилі полягає у поєднанні гендерної політики на мікрорівні зі сферою міжнародних відносин та світовою політекономією макрорівня. Для цього потрібно поєднати етнографічні методи дослідження локального дискурсу з розширеним аналізом світової економіки та зовнішньої політики.

Також зосередження феміністичних теоретиків на висвітленні діяльності жіночих організацій стало необхідним для того, щоб показати зв'язок між мінливими гендерними ідентичностями і практиками на мікрорівні та інституційними процесами і структурами макрорівня. Стало очевидним, що зміни у світовій економіці вплинули на форму внутрішніх гендерних відносин, де жінки не лише стали жертвами цих змін, а навіть у деяких випадках зміцнили свій статус [13]. Наприклад, нові місця праці та доступ до кредитування призвели до культурних змін у житті бідних жінок із сільськогосподарських та малорозвинених регіонів. Вплив глобалізаційних процесів на внутрішньому рівні спричинив перебудову суспільної та приватної сфер, держав і ринків, а міжнародні кордони відкрили простір для формування нових колективних ідентичностей та жіночих рухів. Ці зміни підкреслили важливість застосування у дослідженні глобалізаційних процесів гендерного підходу. На відміну від традиційних підходів, зосереджених на статистичних показниках транскордонного співробітництва, гендерні підходи переслідують інші цілі: висвітлення суб'єктивних соціальних відносин усередині та за межами держави як наслідки глобалізаційного впливу.

Отже, необхідно зазначити, що між феміністичними теоретиками першої та другої хвилі все ж існує певна різниця. Останні більше зосереджені на тому, щоб показати *де* і *як* враховуються гендерні чинники, поєднуючи теоретичні напрацювання з емпіричними. На наш погляд, феміністам потрібно чіткіше артикулювати на емпіричному

рівні взаємодію гендерних відносин з іншими формами суспільних відносин. Дослідження жінок чи чоловіків за допомогою гендерного аналізу сприяють формуванню концептуальної чіткості. Такий підхід і проведення досліджень із позиції різнопланових теорій також слугуватиме їхньому сприйняттю представниками мейнстріму.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ackerly B. Transnational justice: A Feminist Development of Critical International Relations Theory / B. Ackerly, J. True // Paper presented at the Justice and Globalization: Conversations Across IR Theoretical Divides Workshop ; Center for International Studies ; University of Southern California. – Los Angeles, 2001.
2. Whitworth S. The Practice, and Praxis, of Feminist Research in International Relations / S. Whitworth // Critical Theory and World Politics / ed. R.W. Jones. – Boulder : Westview Press, 2001.
3. Moon K. Sex Among Allies / K. Moon. – N.Y. : Columbia University Press, 1997. – P. 151.
4. Chin Chr. In Service and Servitude: Foreign Female Domestic Workers and the Malaysian "Modernity" Project / Chr. Chin. – N.Y. : Columbia University Press, 1998.
5. United Nations Development Program. – N.Y. : Oxford University Press, 1999.
6. United Nations Development Program. – N.Y. : Oxford university Press, 2000.
7. Doezema J. Global sex workers: Rights, resistance, and redefinition / J. Doezema, K. Kempadoo. – N.Y. : Routledge, 1998.
8. Mackie V. The language of globalization, transnationality and feminism / V. Mackie // International Feminist Journal of Politics. – 2001. – № 3 (2). – P. 180–206.
9. Prügl E. The Global Construction of Gender: Home-based Work in the Political Economy of the Twentieth Century / E. Prügl. – N.Y. : Columbia University Press, 1999. – P. 8–147.
10. Baines E.K. Gender Construction and the Protection Mandate of the UNHCR: Responses from Guatemalan Women / E.K. Baines // Gender politics in Global Governance / E. Prügl, M.K. Meyer eds. – Lanham, MD : Rowman & Littlefield, 1999. – P. 251.
11. Miller F. Feminisms and Internationalism / F. Miller // Gender and History. – 1998. – № 10 (3).
12. Ostner I. Gender and the Evolution of European Social Policies / I. Ostner, J. Lewis // European Social Policy Between Fragmentation and Integration / S. Leibfried, P. Pierson eds. – Washington, DC : Brookings Institution, 1995. – P. 161.
13. Kabeer N. Reversed Realities: Gender Hierarchies in Development Thought / N. Kabeer. – London : Verso, 2003.